

Fejes Endrének, szeretettel

I.

Novella

Nagyapám azt mondta, krumpliból is lehet csinálni rádiót. Kell hozzá még néhány drótdarab, és persze, egy komplett fejhallgató, de a készülék lelke mégiscsak a krumpli.

Mindig csudáltam nagyapámat, már csak azért is, mert az arca szűrt. (Apámhoz, akkoriban nem kerülhettem ennyire közel, börtönben ült: ellenforradalmár!) Vasárnap délutánoként a Szivar mellé fekkentem a nagy, bordó rekamiéra, aléltnan szívtam magamba kesernyés dohányszagát, s ha hamarabb szenderedett el, mint én, óvatosan mindig megsimítottam borostás pofáját. (A lónak, meg a hozzá hasonlónak!)

Nagyapámat titkok övezték. Az előszobaszekrény mélyén lovaglópálcája és kardja volt. A mosdó alatti katonaládában gázpisztolya.

Ezt a krumplirádiót mégse hittem neki.

Egy délután aztán magához rendelt:

- Titoknokom! – Nikotinfoltos mutató ujjával intett magához. – Hoztam neked valamit.

Elfészkelődtem szűrös térdén. Aktatáskájából (aktatáska – jó szó) néhány méter közönséges, szürke műanyagborítású villanydrótot húzott elő, aztán egy igazi, fekete fejhallgatót. Rögtön feltettem. Nagyapám valamit mondott. Nem hallottam.

- Pszt! – intettem, lehunytt szemmel.

De a fejhallgatóban nem hallottam, csak a vérem zakatolását. Az öreg nem siettetett. Ültem a térdén, füleltem.

Szomszédunk, dr. Stumpf ügyvéd vitrinében a síelő majom és a cigarettázó kacska közt hatalmas tengeri csigaház fehérlett. Ha Mari néni lesimogatta róla a port a tolljancsijával, néha megengedte, hogy kivegyem a kagylót az üvegszekrényből, s két kézzel a fülemhez emeljem.

- Hallod? – nézett rám párás szemmel. – A tenger zúg odabent!

Mari néni olyan volt, mint egy partvis. Csak a neve miatt tudtam, hogy nő, meg a hajából, időnként, meg abból, hogy szeretett sírni. Most ott állt a napfényes szoba repülő pormacskaí közt, sovány tomporával nekidőlt a férje oroszlánkarmos íróasztalának, s olyan gyengéden nézett rám (a piszkos mancsom közt fehérítő kagylóra), hogy beleizzadt a fülem töve.

- Hullámzik, ugye? – zihálta, mintha nem kapna levegőt, s én egy pillanatra úgy láttam, mintha a szvetterre alatt mégis volnának mellei. (Páros testrészt, egyes szám!)

Valami zúgott, valóban.

(Kagylók zenéje, óceán!)

A Szivartól kapott fejhallgató azonban – nevéhez méltón -, hallgatott.

- Tyire, tyire, tócska, tócska! – Hiába kopogtam el a Kobra Akció kémeinek titkos hívójelét. – Alba Régia! Alba Régia! – próbálkoztam egy másik jelszóval. - Nem voltam hülyegyerek. Akkoriban a látható és a láthatatlan még nem váltak el a számomra egymástól. Tudtam, hogy a fürdőszobakályhánk mögött három Dzsinn lakik (Marx, Engels és Lenin), s ha egyszer *tényleg* rossz leszek, kilépnek értem a fal repedéseiből. Pici néni viszont azt mondta, ha jó leszek, megpillanthatom egyszer a Szűzmáriát, amint lelép elélem a faliképről.

Nagyapám hagyta, hadd füleljem egy percig a semmit.

- Várj! – szuszogta végül a nyakamba, s levette fejemről a hallgatót. Tekercset sodort az íróasztalon heverő Népszavából. Akkorát, mint egy túlméretezett krinolin, vagy mint a kaleidoszkópom, vagy mint két, talpával egymáshoz illesztett hintóporos doboz. Feltekerte a villanydrótot a papírhengerre. – Ez lesz a tekercs! – magyarázta.

Néztem a Tekercset.

- Tekercs – bólintottam.

Jó szó volt.

Zsebkésével megtisztította a drótvégeket.

- Rezgőkör! – magyarázta.

Jó szó volt ez is. (Már tudtam, hogy vannak szavak, amiket nem kell érteni. Elég, ha tudja őket az ember.)

- Rezgőkör – ismételtem engedelmesen.

- Ide költjük az antennát, ide meg a földet! – mutatta a tekercs drótvégeit. – Hozz egy gombolyag rézdrótot a fürdőszobából!

Nem volt egyszerű feladat. Egyrészt remek, hogy egyedül kinyithatom a katonaládát, másrészt a fürdőszoba...! A kíváncsiság legyőzte bennem a félelmet. Lecsusszantam a Szivar öléből, kimentem.

A fürdőszobában búgtak a csövek.

Egy villanásra átfutott rajtam, hogy a szennyvíz a Dunába ömlik a csatornákon keresztül, így ez a bűgás eljut a tengerig, ahol magukba zárják majd a kagylók. Tetszett ez a gondolatom, bár sejtettem, hogy valami nincs egészen rendben vele. A Szamuely (azelőtt Lónyai) utca csövei sehogy nem érhetnek el a tengerig. A Vasfüggönyön nem mehetnek át. A Duna végén is Vaskapu van. Valami megreccsent a fürdőhengerünk mögött. A Dzsinneknek nem tetszett ez a vaskapus eszmefuttatás. Egyáltalán nem lepett meg, hogy a fejembe látnak. A felnőttek *majdnem* mindig tudták, mire gondolok.

Leguggoltam a mosdó előtt, kinyitottam a ládát.

A felső rekeszben ezüst színű kombináltfogó, csavarhúzó, porcelán biztosítékok, rossz kapcsolók. Alatta a drótok. Mindenféle drótjai voltak a nagyapámnak. Könnyen törhető alumínium huzaldarabok, vékony, kemény drótszalak, némelyik fémbőre bordón csillogott, más fajták kékek voltak, mint a tinta. Volt köztük vékony, vastag és közepes. A drótgombolyagok alatt, puha ronggyal letakarva lapult a gázpisztoly. Most nem vettem elő. Kiválasztottam a legnagyobb gombolyag vörösrézdrótot, a többi holmit visszapakoltam, lecsuktam a láda fedelét.

- Kösz! – mondtam a dzsinneknek, s már robogtam is vissza, a nagyapámhoz. Addigra már az öreg elővett a táskája odvból egy kis papír staniclit. A stanicliból kirázott valamit.

- Ez a dióda – mondta.

Ez a szó is tetszett, bár tudtam, hogy a *da*, oroszul igent jelent. Nagyapám azt mondta, nem kell szeretni az oroszokat. Nem is szerettem őket, de odavoltam a *szovjet* filmekért. Mozijegyre és patronra költöttem a zsebpenémet. Harmadszor néztem meg a Kocsubejt, vágatva nyargaltam haza az Erkel utcán, patronos pisztollyal lőttem a falat, amely még őrizte az ötvenhatban eltévedt golyók nyomát.

- Ez helyettesíti most a krumplit! – csippentette ujjai közé a diódát a nagyapám. Ezt se értettem, de nem zavart. Sok dolog van a világon, amit az ember nem ért. Majd ha nagy leszek. Naná.

A dióda kis műanyag műtűr volt, vékony drótszál közepén. Mint két üvegyöngy, összefűzve, a legkisebbek közül valók. Vagy mint két színes gombostű feje. (Nagy kincs volt, a Réteiek küldték: színes gombostű - Amerikából!) Az öreg a papírtekercs jobboldali *kivezetéséhez* (későbbi szó) csavarta a dióda egyik drótlábát, a másikhoz a földvezetékét (későbbi szó) és a fejhallgató két drótláncát egyikét.

- Várj egy kicsit! – Leemelt az öléből, kikeménygett az íróasztal mögöl. Óvatosan legombolyította a rézdrótot. Elcsoszogott vele a kályhához (otthon *mindig* papucsban járt!), s a drót végét a kályhaajtó kilincsére tekerte. – Ez lesz a föld! – mutatta.

Innét már végképp nem tudtam követni. A kályhánk a föld? Kissé megingott benne a bizalmam. De nem akartam elkedvetleníteni. Akkoriban még volt bennem némi empátia mások iránt.

- A föld - bólintottam.

Visszamentünk az íróasztal mögé. A maradék rézdrótot összesodorta az újsággurigára tekercselt szürke villanyhuzal másik végével.

- Antenna! – mutatta. – Na most...! Most nagyon figyelj! – Izgatottan fészkelődött alattam. – Tedd a füledre a hallgatót!

Feltettem.

- Semmi! – Megráztam a fejem.

- Ne fészkelődj! – szólt rám rekedten. - Kösd össze a fejhallgató szabad zsinórvégét a rezgőtekercsrel és az antennával! Ott! Előbb csak érintsd hozzá!

A fejhallgatóban megreccsent valami.

- Recseg! – jelentettem.

- Az jó! – szuszogta.

Nem láttam, mert a hátam mögött volt, de éreztem, hogy a szeme fénylik. Néha megéreztem így, dolgokat, az jó volt.

- Kössük csak oda! – Segített a drótvégeket összesodorni. – Most emeljük feljebb! – Megfogta a jobb markomat, pontosabban felcsippentette a kézfejem bőrét (csip-csip-csóka), s megemelte a mancsomat, ujjaim közt az antenadróttal. – Most fülelj!

Ekkor a fejemben zenélni kezdett egy zenekar.

- Apa! – szökött ki a számon, mert hogy apám, míg el nem vitték, csurákos volt a színházi zenekarban, olykor operetteket dirigált.

- Hallod? – suttogta a Szivar.

Egy csepp hátul a nyakamba hullott. Nem értettem a dolgot. Egyszerre két csoda sose történik az emberrel. (Ezt valahogy már akkor is tudtam.) Zenél a hallgató, és a nagyapám könnyezik? Az én nagyapám soha nem sírt. Lassan oldalra dőltem az ölében, mintha elnehezült volna a fejem, úgy pislantottam a Szivarra. Vézett az orra.

Nagy, mélyvörös cseppekben.

II.

Átvezetés

Hogy miért éppen Fejes Endrének, és miért éppen ezt?

(*Lassíts, Petya, lassíts!*)

Kamasz koromban nagy dolog volt még a tranzisztor. Az elektroncsöves világvevőket akkoriban kezdték leváltani a tranzisztoros rádiók. A hüvelykujnyi, titokzatos fényel derengő rádiócsövek helyén (varázsszem – *majdnem* jó szó!) apró fém műtűrök egyenirányították a fegyelmetlen áramokat, mint a Kálvin téri villanyrendőr.

- Balra mehetsz, jobbra nem engedlek át!

- Bázis, Emitter, Kollektor!

A P 14-es jelű, háromlábú páncélos bogárra, körömhegynyi repülő csészéaljra emlékeztető titokzatos szerkezet a szappanos dobozba szerkesztett új rádióm lelke volt. (Hol volt már az öklömnyi forgókondenzátor! Egy műanyag szappanos dobozba *minden* belefért.) Pár év múlva, a Flyers zenekar basszgitárosaként, hegedű alakú hangszerem előerősítőjét is ilyen tranzisztor vezérelte:

- I can get no satisfaction!

Ötven wattal mentünk, nagy aréna volt.

III.

Homage

Egy évvel később kezdtem élő irodalmat olvasni. Fejes lenyűgözött. Bár én a kilencedik kerületben voltam gyerek, s a nyolcadikba *soha* át nem tévedtünk, még véletlenül se, bárhogy kergettük és szorongattuk egymás rabló vagy éppen pandúr csapatát, Fejes világa mégis ismerős volt nekem, borzongató, szívközeli. Mintha az időnként, hűvös kapualjakban nálunk is feltűnő, jampec nadrágos nagyfiúk egyike szólna hozzám: Figyelj, öcsi, nincs egy brúgód?) Vagy mintha Gelléri Andor Endre fényből és ragyogásból emelt világát valaki vasba faragta volna. Fejesnél minden csikorgott, több volt az árnyék, mint a fény, de épp ez a sötétség, a nehéz vaslapok dübbenése jelezte, hogy a Duna-parton (vagy valahol, aláaknázott, bozótos telken a tűzfalak mögött) a nap hétágra süt még.

Meg hát a vér.

Valahogy mindig a vért éreztem Fejesnél.

Éreztem a vér ízét.

A saját véremét.

Na most, hogy összekössük kicsit a diódát, a tranzisztorokat, engem és Fejes Endrét: végtelen önbizalmam egy vidéki színház tranzisztori posztjára hajszolt pár évvel ezelőtt. Művészeti (fél)vezetőként a millennium tiszteletére csak magyar darabokat tűztem a színház műsorára. (Mondhatni, ebbe buktam bele aztán.) Évadnyitó bemutatóként Fejes torokszorítóan gyönyörű darabját, a Jó estét nyár, jó estét, szerelmet választottam. Jónévű kollégát hívtam rendezőnek, nem akartam az előadást elrontani. Ha nagyon lelkesedik az ember valamiért – gondoltam -, könnyebben hibázik.

Az előadás megbukott.

Egyrészt a kolléga buktatta meg, túlspilázta a dolgot, túlbonyolította, fölösleges terhekkel aggatta teli. Rejtélyes jelentésű táncbetétek döngölték a színpadhoz az előadást. A tehetséges fiatalember, akit rendező kollégám a főszerepre magával hozott, elég sűrű volt a szerephez, de egyrészt képzetlen még egy ekkora feladathoz, másrészt volt benne valami pukancs-szerű, mintha eleve sértett lett volna, hogy nem kapja meg rögtön azt az élettől (és tőlünk), ami neki jár.

Nem szerette őt a közönség.
Egyébként se akartak hallani a gyilkos fiúról.

Megjelenése idején a regény megrázó siker volt. A belőle készített tévéfilm is tarolt. A Presser Gábor megzenélte darabot szintén nagy siker övezte – annak idején. A mű nem változott meg, változatlanul ragyog. Mi történt? Elsodorta Fejest a posztmodern? A nagyközönség szarik a lakatosokra? Undorodik a gyilkosoktól? Vagy nem kér abból a szűkölő félelemből és elementáris, (kék)tiszta vágyból, amely a fiút halálig sodorja – mert nem sodorhatja máshová? Mert a világ – igazgassa bármilyen rendszer, állítsunk elé bármilyen tükröt, írjuk le bár nyitott végű, csupán statisztikusan valószínűsíthető eredménnyel kecsegtető egyenletekkel - a világ akkor is véresen kegyetlen, drasztikusan igazságtalan, félelmesen gyönyörű hely marad.

Igen.
Fejes világa – legszebb, sokszáz lapjain – ilyen hely.

Számomra a rendszerváltás – többek közt, persze, *uraim!* – a lelkipurdalás törlését jelenti. Össznépi amnéziát. Akkoriban, amikor én *eszméltem* (rossz szó), köröttem mindenkit bántott, hogy nem (lehet) szolidáris. Nem érezhet együtt se az elbukott forradalommal, se a börtönből kiszabaduló *politikaikkal*, se megalázott, kettétört életű felmenőivel, akik úgy hátráltak ki a világból, mintha a nagyjelenetük közepén egyszerűen valaki visszafelé kezdte volna pörgetni életük filmjét. Fel se fogták egészen, mi történik velük. (Mint a nagyapám, hogy őt is idekössük, ha már. A Szivar felívelő karrierű, korrekt vámtiszt volt, míg negyvenkilencben ki nem ebrudalták a vámházból, s lett könyökvédős kishivatalnok a Mérőműszergyárban, ahonnan egyetlen egy holmit lopott el élete hátralévő évtizedei alatt: azt a bizonyos fejhallgatót, nekem. Soha nem értette meg igazán, hogy mi történt vele és a világgal. Hová futnak lába alól a járdák? Miként lett az életéből halomnyi érdektelen ócskaság, amit a handlé kétezer forintért vitt magával később, a Szivar temetése után. Hova lett minden, ami volt?

Az ember nem lehetett szolidáris.

Imádtam, csodáltam, ugyanakkor kicsit (titokban, hogy ne fájjon neki ez *is*) lenéztem őt. Egy senki volt (lett) az én nagyapám. Minden esélye megszűnt arra, hogy ha a legminimálisabb mértékben is, de beleszólhasson a saját életének alakulásába legalább. Nemhogy az ország, a haza, a világ sorsába! Senkinek nem lehettek illúziói. A limitált vágyak rendszerébe zárva élt az ország. Senki nem merte kifejezni (egyébként még létező) együttérzését senki iránt. (Én minden együttérzésemet a magam számára tartom fenn, uraim! - mondta egyszer, állítólag, az általam félistenként csodált Darvas Iván)

A hatvanas évek második felében kamaszodó generációt (az enyémet) az üvöltő gitárzene átmenetileg belepréselte egy hamis, bár évekig boldogító illúzióba: mi - hosszú hajú farmernadrágosok - összetartozunk! Mi vállaljuk egymást! Mi igenis adunk egymásnak egy bélást a sarkon. De nem tarhálunk senki mástól. Mi együtt üvöltünk, vállvetve, közösen. Ha apáinkkal, nagyapáinkkal nem találtunk hangot, majd egymás apja, nagyapja, testvére leszünk!

Aztán ez is befuccsolt, ez az érzés, a hetvenes évek elején. Szép fokozatosan, szinte észrevétlenül rombolta szét a nemzedék illúzióját a rafinéria, az egymástól érezhetően elkülönülő csoport-szabadságfokok kialakuló rendszere, a siker, a pénz – és a csönd.

Fejes remekműve (Jó estét...) képes volt felszakítani a hegesedő, de még nedvedző sebet: Nem vagyunk szolidárisak! *Miattunk* olyan végtelenül magányos az a fiú, *miattunk* kilátástalan minden vágya és mozdulata, *mi* nem adunk neki esélyt arra, hogy mosolyából eltűnjön a zavar és a nyomtalan elmúlástól való félelem. Ez a mindünkben elnyomott, szolidaritás utáni vágy robbantott akkora sikert, ez okozta azt a megrázó, mégis felemelő, gyomormélyi szorítást, amelyet (jobb szó híján) katarzisznak neveztek a régi esztéták.

Fejes, a maga férfiasan szemérmes módján (e szemérem okán lesz modoros olykor, kevésbé sikerült lapjain – inkább a modorosság, mintsem leírunk olyan szavakat, amelyeket kimondani se mernénk pirulás nélkül, egy férfi ne piruljon! - szinte mindig erről a szívben még meglévő, ám soha ki nem mutatott szolidaritásról (együttérzés, szeretet – rossz szók. Jézuska? Mondjunk inkább Térapóti!) beszélt, és a vasba esztergált, szegecselt, csavarozott, öntött, hegesztett titokzatos, véres szépségről - - -

(Mit zagyválsz, Petyuska, szép a vér?)
„...a lét dadog, csak a törvény tiszta beszéd...”

Szolidaritás a kisemmizettek, megszorítottak és megnyomorítottak, sikertelenek, ügyetlenek, lassú felfogásúak és egyéb halmozottan hátrányos helyzetűek – önmagunk – iránt.

Manapság – úgy tűnik olykor – sem a művészet, sem a közönség nem óhajtja firtatni, mi van a pitvarok és kamrák sötétvörös mélyén. Dögölj meg egyedül, én nem érek rá.

Nagyon komoly, jelentős írónak tartom Fejes Endrét.
Éltesse az Isten.

Jegyzet:

¹ Béres Attila barátom egyik hangjátékának címe ez

Fischer György szobra